

RJEČNIK HRVATSKOGA ILI SRPSKO-GA JEZIKA, 55., 56., 57. i 58. svezak, Zagreb 1952. i 1953. Izdanje Jugoslaven-ske akademije znanosti i umjetnosti.

Otkako je u 3. broju prošloga godišta prof. M. Hraste pisao o 53. i 54. svesku Akademijina Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika, izašla su do danas i dalja četiri sveska u kolektivnoj obradbi stručnjaka lingvista, a pod uredništvom Stjepana Musulina. U 55. svesku obuhvaćena je rječnička građa od riječi *Rajčetić* do riječi *raspuknuti*, a obradili su je S. Bosanac, D. Grdenić, J. Hamm, S. Musulin, M. Stojković i S. Živković. 56. svezak obuhvaća građu od riječi *raspuknuti* do riječi *razbor*, a obradili su je D. Grdenić, J. Jedvaj, S. Musulin, S. Pavičić, P. Rogić, M. Stojković i S. Živković. Isti su pisci obradili i građu 57. sveska od riječi *razbor* do riječi *razuman*. U 58. svesku obrađena je građa od riječi *razuman* do riječi u obradbi D. Grdenića, J. Jedvaja, S. Musulina, S. Pavičića, P. Rogića i M. Stojkovića.

O značenju Akademijina Rječnika za našu nauku o jeziku pisali su već u prošlogodišnjem *Jeziku* prof. P. Skok i M. Hraste. O tom dakle nije potrebno ponovo pisati. Ali zbog proširenog mišljenja naših ljudi, koji nisu jezikoslovci, da je Akademijin Rječnik tobože samo rječnik za ljude od nauke, htio bih ovom prilikom istaći i njegovu praktičnu stranu za one, koji žele unaprijediti svoj književni izraz i proširiti svoje jezično osjećanje. Uvjeren sam, da me ne će stvarnost pobiti, ako kažem, da će svaki onaj, koji sa zanimanjem čita članke u *Jeziku*, s isto takvim zanimanjem čitati i pojedina poglavlja iz Akademijina Rječnika. Jer zaista, ako malo bolje zagledamo u taj rječnik, zapaziti ćemo odmah, da je Akademijin Rječnik zapravo skup većih ili manjih rasprava o pojedinim jezičnim problemima. Treba samo htjeti i umjeti čitati.

Kao što je već poznato našim čitaocima, Akademijin je Rječnik u prvom redu historijski rječnik, t. j. on popisuje i tumači sav rječnički materijal hrvatskih i srpskih pisaca od najstarijih vremena do 19. stoljeća, ali i rječničko blago naše narodne književnosti, našeg narodnog govora. A kako je rječničko blago najpouzdaniji pratilac materijalne i duhovne kulture nekoga naroda, tumačenje pojedinih riječi ne može mimoći zadiranje u središnji tok našeg narodnog života i njegova razvoja kroz stoljeća. Sve, što narod osjeća, misli i ostvari u bilo kojem području svojega života, sve to nalazi svoj odraz i izraz u jeziku. Stoga takav širok i bogat rječnik, kakav je za spomenuto razdoblje baš Akademijin Rječnik, postaje ne samo riznica riječi, nego i ogledalo ekonomskog, društvenog, političkog i nacionalnog života naših naroda, koji govore hrvatskim ili srpskim jezikom. Tako onda iz toga rječnika saznajemo i o položaju našeg naroda među ostalim evropskim narodima, o njegovu odnosu i prema evropskim i prema azijskim narodima, o njegovu materijalnom i kulturnom razvoju, o samoniklosti i ovisnosti njegove kulture, a i o pojedinim individualnim naporima i ostvarenjima. Sve to čitajući rasprave, u kojima se govori o tome, kad su se koje riječi pojavile u našem jeziku, da li su našeg ili stranog podrijetla, koja su sve značenja imala u razvoju našega jezika, koje imaju značenje danas i gdje se govore i u kojeg su pisca zabilježene, kakvi su njihovi oblici i kakvi akcenti.

Vrlo nam je zgodan primjer za iznesene tvrdnje obradba riječi *razlog* u 57. svesku. Ta je riječ obrađena na 16 strana, pa je to po Rječniku upravo nomen actionis prema glagolu *razložiti*, ali se osnovno značenje toga glagola (t. j. razmjestiti na različne strane, razrediti, položiti, raširiti u prostoru) zatrla u našoj imenici, osim u nekoliko starijih primjera. U takvim starijim primjerima ta riječ ima značenje *prostora* (Izmi nas, Gospodine, iz ovogaj

razloga gorućega!) ili *reda*, *razređivanja*, *rasporeda* (Po postu meće sebe čovik u razlog). Nasuprot tome mnoga naša, i to starija, značenja te riječi imaju prenesen smisao te stoje tako umjesto današnjih riječi: račun, pravo, propis, mjera, razbor, dokaz, uzrok, i to poglavito u naših pisaca od 14. do 18. stoljeća, koji su u djelima vjerskog i moralnog sadržaja trebali vrlo diferencirana značenja latinske riječi *ratio*. Od 19. stoljeća, po dokumentaciji Akademijina Rječnika, gube se gotovo sva starija značenja osim značenja *uzrok* (No pogledajte najprije, ima li svemu tome razloga! Ljubiša). Tako je onda ta riječ u našem jeziku dobila drugačije značenje od osnovnoga, po kome znači *prostor*, *prostranstvo*, kako je još uvijek u poljskom, češkom i ukrajinskom jeziku.

Ako nam je ta riječ, po tumačenju Akademijina Rječnika, mogla pokazati putove, kojima se mijenjalo značenje riječi u ovom slučaju, primjer riječi *rda* maogo je konkretniji. *Rda* je izvorno crvenkastosmed sloj na površini željeza, koji nastaje pod utjecajem uzduha kemijskim pretvaranjem željeza u željezni oksid. I baš zbog toga, što *rda* kvari željezo i druge metale, ta je riječ, po svjedočanstvu 58. sveska Akademijina Rječnika, dobila u prenesenom smislu značenje nečega pokvarenog ili oslabljenog, i to fizički ili moralno, na pr. Nemoj puštat rdu pod barjake, no junaka boljeg od boljega.

Dok su obadvije spomenute riječi zajedničkog slavenskog podrijetla, dotle je riječ *ralo* čak indoevropskog podrijetla. Riječ je istoga postanja kao i glagol *orati*, a znači oraću spravu, koja se u nekim našim krajevima upotrebljavala i još se upotrebljava umjesto pluga, jer je od njega jednostavnija (sa simetričnim lemešom, bez kolica i bez pobočne daske za odgrtanje zemlje). *Ralo* je čitavo od drveća i uzmiče neprestano pred modernom željeznom spravom. Donedavno je još bilo u području Krasa i u većem dijelu Hercegovine, a u srednjoj i istočnoj Bosni kao i u zapadnoj Hercegovini nije dolazilo sa-

mo, nego pored pluga. Tako nam eto Akademijin Rječnik, posluživši se rezultatima istraživanja B. Bratanića, ne tumači samo riječ, nego daje i kulturno-historijsko osvjetljenje upotrebe i proširenja te oraće sprave.

Slično je i s tumačenjem riječi *puška* u 54. svesku, koja je najprije značila kraću ili dulju cijev u oružju, kojim se puca. Od cijevi je ime prešlo na cijelo oružje. Riječ potječe od staronjemačkog *buxsa* (danas njem. *Büchse*), prema čemu se u najstarijem hrvatskom potvrđenom primjeru u Kolunićevu zborniku 1486. pojavljuje lik *puksa*, od čega nastaje premetanjem suglasnika novije *puška*, što je potvrđeno već u Marka Marulića. Ali značenje u razvoju jezika nije ostalo samo na tome. *Puška* u prenesenom značenju u novije vrijeme znači isto, što i muška glava, koja može nositi pušku, pa se u Crnoj Gori veličina bratstva nije brojila po broju duša, nego po broju pušaka. Osim toga, *puška* ima u narodnom jeziku i neka posebna značenja, pa tako i u Orahovici i u Vrbniku i u Samoboru znači gvozdeni tulac u glavčini u točku, baš kao i u slovenskom i u ukrajinskom jeziku, sve prema svjedočanstvu Akademijina Rječnika.

Prateći tako historijat naših riječi, otkrit ćemo u nekih naših tudica tako daleku domaju, da ćemo se u prvi mah začuditi. Takva je na pr. riječ *rakija*, koju smo po svjedočanstvu 55. sveska Akademijina Rječnika preuzeli iz turskog jezika već u 16. stoljeću u značenju žestokoga pića, ali joj je domaja još i dalje, u arapskom jeziku, gdje riječ *araki*, što je dalo u turskom *raki*, a u hrvatskosrpskom *rakija*, znači znojenje, znoj, sok, koji izlazi iz čega, kad se pritisne.

Kada naši Ličani kažu: »Danas je moja revēna (t. j. red) platiti vino« — i tu oni upotrebljavaju daleku, perzijsku tudicu, koja je došla k nama preko turskoga jezika u značenju ličnog prinosa u zajedničkom smirivanju izdataka ili u nekoj radnji, koju vrše svi zajedno ili jedan za drugim, kao što, po svjedočanstvu 58. sveska

Akademijina Rječnika, vidimo u ovom primjeru iz benkovačkoga kotara: »Kad ne bi nikako mogli ukrasti što tude, onda bi ukrali kod svoje kuće ili bi učinili *revenu*: otišli bi komu orati ili kopati za bravče ili bi metnuli jednako novaca, te kupi bravče i ispeci.« Stoga se i kaže u posloviци: »Revena kuće ne obara, ali i ne podiže.«

A da će i purist naći u Akademijinu Rječniku obilje poticaja u nastojanju za upotrebom domaće riječi umjesto tuđice, pokazat će nam jasno primjer riječi *rasoha* u 55. svesku. Svi smo nedavno čitali u našoj štampi neobično često riječ *bifurkacija*, kad se raspravljalo o dva smjera nastave u višim razredima gimnazija. Naš priprost čovjek, čitajući novine, nije uopće razumio te riječi i mnogo se namučio, dok je shvatio, o čemu se radi. A da je onaj, koji je prvi upotrebio tu riječ u toj raspravi, slučajno zagledao u člančić o riječi *rasoha*, saznao bi, da ta riječ znači stablo sa dva kraka, sa dvije grane ili sa dva ogranka i da u nas za spomenuti pojam ima više lijepih narodnih i književnih riječi: *grananje*, *dijeljenje*, *rašljanje*, *račvanje*, pa bi vjerojatno i odabrao jednu od njih.

I tako bismo mogli o Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti naširoko raspredati dokazujući pored naučne i njegovu veliku praktičnu vrijednost. No bit će dosta i to, što je izneseno. Ističući činjenicu, da su u toku godine dana izašla četiri sveska toga Rječnika, pisac je ovih redaka htio usto osvojiti nove čitaoce za nj. No ni zbog čega drugoga, nego zbog onog, što i jest svrha našega lista, a to je njegovanje hrvatskoga književnog jezika i uzdizanje našeg jezičnog izraza na što višu razinu.

Lj. J.

MIODRAG S. LALEVIĆ: POTSETNIK IZ SRPSKOHRVATSKOG JEZIKA I PRAVOPISA S PRAVOPISNIM I JEZIČKIM SAVETNIKOM, Beograd 1953., str. 510.

Potkraj prošle godine izdao je u Beogradu profesor Više pedagoške škole M. S.

Lalević peto, popravljeno i dopunjeno izdanje svoga »Potsetnika«. Prema četvrtom izdanju »Potsetnika« iz godine 1946., koje ima 212 strana, peto je izdanje više nego dvostruko. Lalević je to djelo namijenio »učniku iz početnih razreda srednje škole i radniku svake vrste koji uzima pero u ruke, ali i onome koji ima i znanja i vještine, ali ne uvek i u dovoljnoj mjeri«, a pružio mu je gramatičku i pravopisnu gradnju po pojedinim pojmovima poredanim abecednim redom. Tako se srednje obrazovani čitalac lakše snalazi u nedovoljno poznatoj gradnji, kad god mu koji pojam zaireba. Po tome se ta knjiga razlikuje od ostalih naših gramatičkih i pravopisnih priručnika, što je dakako diktirala praktična potreba podsjetnika.

Lalevićeva knjiga ima dva glavna dijela. Veći dio obuhvaća »Jezik i pravopis«, od 13. do 318. strane, u kojem se tumače glasovi, oblici, tvorba riječi, sintaksa i pravopisni propisi u opsegu, koji premašuje srednjoškolske potrebe i izbjegava shematičku kratkoću, tako da gramatička i pravopisna izlaganja pod perom prof. Lalevića obiluju tumačenjima i primjerima te postaju ugodno štivo, što je zapravo osnovni element za privlačenje čitalaca. Usto su njegova tumačenja zasnovana najčešće na najnovijim rezultatima naučnog istraživanja, zalaze i u povijest jezika, a to su veća, što je njihova primjena u praksi potrebija. Drugi dio knjige čini »Pravopisni i jezički savjetnik«, od 319. do 502. strane, zasnovan na sažetom principu »nije — nego«. To je zapravo pravopisni rječnik, a ne tip savjetnika, kakav je za svoje vrijeme napisao T. Maretić i kakav bi i danas vrlo dobro došao. U Lalevićevu se savjetniku nalazi popis riječi, koje su najčešće žrtve pravopisnog ili gramatičkog neznanja, pa im autor u stupcu »nego« daje pravilan književni lik. Uz njih se nalazi i nekoliko nenarodskih izričaja, umjesto kojih se preporučuje narodska fraza. Takve su na pr. *steći uvjerenje* mjesto *uvjeriti se*, *na srcu bolestan* umjesto *od srca bolestan*, *odgovarati ne-*